

УДК 37.011.3-051-047.22:[37.017:159.942:008](045)

PREPAREDNESS OF TEACHERS TO FORMING THE EMOTIONAL CULTURE OF CHILDREN**ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ****Skrypnuk N.I./Скрипник Н. І.***k.p.n., associate prof. /к.п.н., доцент.*

ORCID: 0000-0002-7796-0638

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova, 28, 20308**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 28, 20308*

Анотація. У статті розглянуто актуальність проблеми формування емоційної культури особистості, проаналізовані теоретичні дослідження з проблеми розвитку емоційної сфери дітей в умовах нестабільного соціального середовища. Обґрунтовано потребу в аналізі та інтерпретації результатів діагностики стану готовності педагогічних працівників до формування емоційної культури вихованців закладів освіти. Встановлена важливість організації цілеспрямованої підготовки педагогів до реалізації цієї проблеми.

Ключові слова: педагоги, емоційна культура, емпатія, емоційний стан, методи реагування, діагностика.

Вступ.

Розвиток світового суспільства проходить складний і проблемний період. В Україні цей процес ускладнюється військовим станом, а відповідно ідеологічною, політичною і соціальною нестабільністю. Все це зумовило наростання в суспільстві тривоги, невпевненості у майбутньому, агресивності й жорстокості, які призводять до конфліктів. Однак, такі конфронтаційні тенденції мають поступитися місцем гуманному, терпимому ставленню людей один до одного, взаєморозумінню, суспільно прийнятним емоційним проявам і морально-етичним нормам людських взаємин. Відповідно, формуються нові освітні завдання. І перш за все, особливу важливість набувають проблеми емоційного здоров'я підростаючого покоління.

У Всесвітній доповіді з моніторингу освіти для всіх «Освіта та виховання дітей молодшого віку» наголошується на необхідності підвищення якості виховання та освіти дітей, починаючи з перших років життя, що загалом має сприяти зростанню та розвитку дитини, включаючи когнітивний, фізичний, соціальний, психологічний та емоційний розвиток [3, с. 15-18.]. Отже, роль і місце емоційного розвитку особистості у вихованні і навчанні займає важливе місце.

Основний текст.

Історико-педагогічний аналіз виявив, що у вітчизняній і зарубіжній науці цілою плеядою учених і практиків розроблялися теоретичні та методичні основи впливу на емоції особистості з метою підтримки інтересу до різних видів діяльності, творчої активності, розвитку естетичного сприйняття, ціннісного ставлення до світу, формування етичних, естетичних уявлень,

міжособистісних стосунків та ін. Цей аспект широко представлено у працях П. Блонського, Н. Грота, В. Зеньковського, І. Песталоцці, І. Сікорського, К. Ушинського та ін. Зокрема, емоційна сфера особистості розглядалась у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів (А.В. Запорожець, А. Сухарєв, О. Чебикін, С. Ламберт, В. Меннігер та інші) та педагогів (І. Бех, Г. Беленької, Є. Ізотова, О. Кононко, І. Литвиненко[5], Т. Поніманська та інші). Можна зробити висновок, що успішність розвитку особистості науковці пов'язують із емоційною сферою і, здебільшого, наголошують на розвитку саме емоційного інтелекту (EQ). Ґрунтуючись на цих дослідженнях можна констатувати, що саме у дітей дошкільного віку однією з базових цінностей виступає притаманна їм природня емоційність.

Дослідники емоційної складової особистості доводять, що емоційний розвиток є складний, комплексний і закономірний процес. Зміст емоційного розвитку визначають новоутворення, що послідовно формуються на різних етапах онтогенезу під впливом соціальних умов життя, виховання, прояву активності дитини в різних видах діяльності [7, с. 99]. Можемо стверджувати, що ці умови формують емоційний інтелект і культуру особистості.

Серед наукових праць цікавим є дослідження, присвячене вихованню емоційної культури підлітків О. Турської [9]. Нею розглянуте поняття «емоційна культура» як «інтегративна сукупність якостей особистості (емоційне відчуття, толерантність, емпатія, емоційна пам'ять, фантазія, уява, образне мислення, інтелект), знань про емоційну сферу людини, необхідних для її життєдіяльності (сутність, значення, роль емоцій у житті людини; засоби збагачення емоційної сфери й управління емоціями), комунікативних умінь та умінь регулювати емоційні стани й емоційні реакції (управляти своїми бажаннями, контролювати емоції, настрої, правильно розпізнавати та оцінювати емоційний стан інших людей, емоційну ситуацію й адекватно реагувати на неї, бачити причини і засоби усунення негативних емоцій)» [9]. На думку авторки ефективними засобами виховання емоційної культури є такі: «розповідь учителя, бесіда, творче читання, коментоване читання, різні види вправ і творчих завдань (виписування й аналіз висловлювань учених про емоції, емоційні стани людей, багатство відтінків мови, цілеспрямоване спостереження, порівняння, складання власних текстів, усне малювання і т.д.)». І хоча дослідницька робота проводилась із підлітками, ми переконані, що висновки авторки можна адаптувати і для дітей більш молодшого віку.

Оскільки авторка переконує, що головну роль у емоційному розвитку дитини визначає дорослий, то ми зосередили свою увагу в своєму дослідженні на готовності дорослих, зокрема педагогів, до забезпечення емоційної культури вихованців.

Дослідження вчених (М. Лісіної, А. Рояк, Р. Смірної та ін.) доводять, що взаємостосунки дітей з дорослими є одним із найважливіших факторів їх психічного розвитку. Зокрема, саме у стосунках з дорослими дитина засвоює суспільно-історичний досвід, у неї формується власний емоційний образ та навколишніх людей. Тож важливо врахувати виховний вплив дорослих.

На даному етапі дослідження, нашою метою було проаналізувати стан та

протиріччя процесу педагогічного впливу дорослих на вихованців. Саме тому були конкретизовані такі завдання цієї частини експерименту:

- визначення рівня емоційності педагогів;
- з'ясувати уявлення педагогічних працівників про зміст та поняття емоційної культури;
- вивчення стану взаємостосунків педагогів із вихованцями в межах проблеми дослідження.

Отож, ми вважали необхідним з'ясувати педагогічні чинники, що впливають на процес формування емоційної культури дошкільника. Для цього ми провели опитування великої кількості педагогів. Анонімність та незнання теми дослідження, забезпечило відвертість відповідей.

Нашою метою було з'ясувати в цілому ставлення освітян до ролі емоційної культури, її змісту, проявів та засобів формування. В анкетуванні взяли участь 80 педагогів (18 вихователів дошкільних закладів м. Умані та смт. Тального, 22 педагогів початкової школи (серед яких були представлені також соціальні педагоги та психологи), а також 40 здобувачів вищої освіти заочної форми навчання факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Для забезпечення достовірності та валідності результатів обстеження на початку експерименту без оголошення досліджуваної проблеми, були проведені тести, які могли виявити рівень і стан емоційних установок у педагогічних працівників.

Спочатку був проведений опитувальник з метою діагностики здатності педагогів до емпатії (Н. Єпштейн, А. Мехраб'ян). Зазначений опитувальник розроблений американськими авторами Н. Єпштейн, А. Мехраб'ян у 1972 р., який ідеально підходить для встановлення рівня деяких аспектів емоційних якостей у педагогів. Адже, емпатія передбачає емоційні, невимушені реакції на поведінку людей, співчуття їм в складних ситуаціях чи ідентифікує себе з людиною, яка знаходиться у тяжкому стані та проявляє бажання допомогти їй. Отже, емпатія є професійно значущою якістю для спеціалістів психолого-педагогічного профілю. Ця якість людини стала особливо необхідною у цей складний для країни військовий час.

Проведений тест виявив у цілому позитивні дані. Важливим результатом виявилось те, що майже сто відсоткову підтримку отримали твердження про необхідність виявляти співпереживання та милосердя, розуміти емоційний стан іншої людини. У той же час 10% вважає, що маленькі діти часто плачуть і на це не обов'язково зважати, а 32% не вважають за потрібне перейматися про страждання тварин, що на нашу думку, є певним свідченням черствості і байдужості, адже є проєкцією милосердної людини у цілому. Неочікуваним було і те, що 23% опитуваних не вважають за необхідне прислухатися і враховувати думкою інших, коли впевнений у власних переконаннях.

Отже, проведене тестування серед педагогічних працівників виявив такі результати: високий рівень емпатії – 20% (16 особи); середній – 40% (32 осіб); низький – 35% (28 особи) і дуже низький – 5% (4 осіб).

Далі було проведено усне і письмове опитування, яке допомогло

з'ясовувати усвідомлення педагогів значення емоційної культури, її змісту, проявів і ролі в колективній взаємодії, засобів емоційного впливу один на одного, а також як оцінюють власний емоційний стан, зважаючи на соціальну і політичну ситуацію.

Було з'ясовано, що більшість опитуваних не орієнтуються у змісті поняття «емоційна культура». Більшість респондентів асоціюють таку людини з вихованою, культурною, врівноваженою, яка вміє спілкуватися з іншими, дехто (12%) назвали таку людину терплячою та коректною, але жоден не охарактеризував її як сукупності якостей, знань про емоційну сферу людини, а головне уміння регулювати власні емоційні стани та стани своїх вихованців. Проте 55% респондентів впевнені, що у них сформована емоційна культура. Водночас більшість (70%) не уміють регулювати свої емоційні стани, а тим більше інших людей. Що свідчить про не глибоке розуміння поняття – «емоційна культура» та переоцінені власні можливості.

При аналізі відповідей на запитання «Якими методами користуєтесь для попередження конфліктних ситуацій між дітьми у групі?» і «Як реагуєте на бешкетування своїх вихованців?» виявилось, що переважна більшість педагогів використовують метод переключення дитячої уваги на інший вид діяльності (75%) меншою мірою використовуються спеціальні ігри, бесіди, зауваження, і лише 10% використовують читання художньої літератури, різні методи арттерапії і справедливий розбір ситуації. Виявляється більшість намагається просто переключити увагу з проблемної емоційної ситуації, а не навчити дітей справлятися з нею.

Спостереження за роботою і взаємодією педагогів засвідчило, що не всі звертають увагу на створення емоційно-позитивного середовища в групі дітей, на забезпечення повсякденного культурного контакту дітей з оточуючими. Часто в групі виникають стосунки, які не лише гальмують розвиток у дошкільників доброзичливого емоційного ставлення до своїх товаришів, а навіть породжують відверто неприязні прояви – грубість, байдужість, приниження гідності інших тощо. А педагоги, на жаль, не завжди охоплюють увагою і контролем ці прояви.

Логічним було далі з'ясувати, як реагують педагоги на емоції своїх вихованців? На цьому етапі було використано дані діагностики, раніше нами проведеною, у рамках дослідження проблеми виховання толерантності в старших дошкільників [8]. Адже, ця характеристика є однією із складових емоційної культури.

Отже, на запитання „Що вас найбільше дратує у поведінці дітей?“ переважна більшість педагогів називали стандартні, типові проблеми у поведінці дошкільників: хвалькуватість, жадібність, неслухняність, неухажливість, скарги чи доноси. Нажаль ніхто не означив такі якості як нетерпимість і байдужість. Тривожним сигналом для нас були означені педагогами такі характеристики як дитяча підлість (у 15%), жорстокість і злість (10%), що свідчить про наявну проблему з виховання доброти та вміння мирно співіснувати з оточуючими. На таку поведінку педагоги реагують приблизно однаково: роблять зауваження (30%), проводять бесіди (35%), підбирають

адекватні покарання (10%), намагаються переключити дитину на інший вид діяльності і лише 5% – аналізують ситуації, що призвели до такої поведінки. Досить малу кількість педагогів (10%) у поведінці вихованців нічого не дратує і будь-яку їхню поведінку ці педагоги намагаються прийняти. На противагу даним результатам і спостереженням за взаємостосунками педагога з дітьми, переважна більшість респондентів на запитання „Чи вмієте стримувати свої емоції та почуття?” відповіли ствердно, що може свідчити про невідповідність самоаналізу реальному стану [8].

Отож, було з'ясовано, що наявна проблема терпимого сприйняття дитини з її вадами і проявами, крім того, педагоги використовують недостатньо ефективні методи реагування на небажану поведінку чи емоцію.

Опитування засвідчило впевненість педагогів у знаннях необхідних умов для формування емоційної культури, та насправді не володіють у повній мірі необхідними методами, способами і прийомами налагодження позитивного емоційного середовища, яке б створювало умови для формування емоційної культури дітей. Натомість, серед прийомів і методів, якими педагоги користуються для корекції дитячих негативних емоційних проявів, переважають словесні, що пояснюється зручністю таких методів, простотою і швидкістю підготовки до них. Дійсно ці методи роботи реактивні, швидко корегують емоційну ситуацію, та не вирішують проблему.

Для достовірнішого розуміння стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти було проведено аналіз навчально-виховних планів вихователів. З'ясовано, що робота з формування емоційної культури дитини планується фрагментарно. Інколи прослідковуються теми на морально-етичну проблематику на заняттях з мовленнєвого розвитку та художньої літератури. Зокрема: ознайомлення дітей з різними емоціями і настроями людей, з деякими характеристиками, такими як чемність, доброта, щедрість тощо. Але це планування не має системності і послідовності.

При планування різних видів діяльності зрідка планується формування уміння стримувати свої емоції, але в основному це зводиться до надання дитині певних знань і майже повністю упускається формування відповідних умінь і навичок. У планах також не відображено співпрацю вихователів та батьків з цієї проблеми, не плануються спільні заходи на відповідну тематику.

Наступний етап нашого дослідження передбачав аналіз забезпечення педагогічного процесу навчально-методичною літературою з проблем формування емоційної культури вихованців (наявність нормативних документів, програм, методичних посібників, розробок, дидактичного матеріалу тощо) та здійснена перевірка обізнаності вихователів з їх змістом.

На цьому етапі ми виявили незнання вихователями міжнародних і українських нормативних документів, які декларують відповідні норми. Краще орієнтуються вихователі у державних документах, які регламентують їхню педагогічну діяльність: Закон України «Про дошкільну освіту», Програми «Дитина», «Базовий компонент дошкільної освіти», Базова програма розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі» [1], програма «Мое докілья» А. Богуш [2] та інші нормативні документи, які охоплюють всі сфери життєдіяльності дитини.

Зауважимо цінність двох останніх у рамках нашого інтересу. У цих програмах враховані проблеми формування взаєностосунків дитини з оточуючими на гуманних засадах. Особливістю їх є те, що вони побудовані за принципом інтеграції та комплексності підходів до навчання та виховання дошкільника, що забезпечує можливість формування у них узагальнених уявлень про довкілля, взаємодію з ним, місце дитини в ньому, формування свідомого ставлення до інших людей та культури поведінки в цьому довкіллі. Цікавою і важливою, на нашу думку, є міні-програма «У гармонії зі світом», розроблена творчим колективом ДНЗ № 15 м. Кривого Рогу, яка ставить мету: орієнтувати дитину на гуманістичні цінності, сприяти формуванню у дитини уміння жити у злагоді з довкіллям та з самим собою [6, с. 22–36]. Нажаль, ця програма залишилася поза увагою педагогів, які брали участь в опитуванні.

Висновки.

Результати діагностики стану досліджуваної проблеми, дають можливість зробити такі висновки:

1) педагогічні працівники закладів освіти виявили недостатню обізнаність про зміст поняття «емоційна культура», але усвідомлюють важливість її формування і наявність в особистості;

2) педагоги закладів освіти, які стали учасниками експериментальної роботи, у цілому виявили середній рівень емоційної культури;

3) у педагогічних колективах сумарно переважають авторитарні та ліберальні стилі керівництва, причому в окремо взятій групі вживаються педагоги з різними стилями керівництва, що негативно впливає на результативність виховних процесів;

4) відсутність програм і методичних розробок, щодо досліджуваної проблеми, ускладнює реалізацію завдань із формування емоційної культури у дошкільників.

Отже, маємо констатувати, що для досягнення ефективності у формуванні емоційної культури дітей, починати необхідно з усунення вищезначених проблем та організації цілеспрямованої підготовки педагогічних працівників різної категорії щодо реалізації цієї проблеми.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми і потребує подальшої експериментальної роботи. Зокрема, визначення напрямів і змісту роботи з педагогами щодо готовності їх до формування емоційної культури у вихованців.

Література:

1. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. О. Л. Кононко Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна». 2019. 488 с.

2. Богуш А. М. Моє довкілля. К. : Шкільний світ. 2006. 89 с

3. Всемирный доклад по мониторингу ОДВ 2007: Прочная основа Образование и воспитание детей младшего возраста. UNESCO. Париж: Graphoprint, ч. 1, гл.1. С. 15-18.

4. Запорожец А. В. Воспитание эмоций и чувств у дошкольника. М.: ТЦ Сфера. 1985. 176 с.

5. Литвиненко І. Сучасна дитина у світі почуттів. Особливості розвитку емоційного інтелекту. *Дошкільне виховання*. № 3. 2019. С.3 –6.

6. Програма “У гармонії зі світом”. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2006. № 3. С. 22–36.

7. Скрипник Неля Проблема розвитку та збагачення емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної освіти: колективна монографія*. Умань: Візаві. 2021. С. 93-117.

8. Скрипник Н. І. Деякі аспекти готовності педагогічних працівників до гуманізації освітнього процесу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць УДПУ*. Умань. 2012. Вип. 6. Ч.2. С. 306–311.

9. Турська О.В. Виховання емоційної культури підлітків засобами предметів мовно-літературного циклу: Автореф. дис. ...канд пед. наук: 13.00.07. Запоріжжя, 2000. 21 с.

References:

1. Ya u sviti. Programa rozvitku ditini vid narodzhennya do shesti rokiv. O. L. Kononko Kiyiv: TOV «MTsFER-Ukrayina». 2019. 488 s.

2. Bogush A. M. MoE dokillya. K. : Shkilny svit. 2006. 89 s

3. Vsemirnyiy doklad po monitoringu ODV 2007: Prochnaya osnova Obrazovanie i vospitanie detey mladshogo vozrasta. UNESCO. Parizh: Graphoprint , ch. 1, gl.1. S. 15-18.

4. Zaporozhets A. V. Vospitanie emotsiy i chuvstv u doskolnika. M.: TTs Sfera. 1985. 176 s.

5. Litvinenko I. Suchasna ditina u sviti pochuttiv. Osoblivosti rozvitku emotsiynogo Intelektu. Doshkilne vihovannya. No 3. 2019. S.3 –6.

6. Programa “U garmoniyi zi svitom”. Bibliotechka vihovatelya dityachogo sadka. 2006. №3. S. 22.

7. Skripnik Nelya Problema rozvitku ta zbagachennya emotsiynogo Intelektu dlitey doshkilnogo viku. Aktualni problemi doshkilnoyi osviti: kolektivna monografiya. Uman: VIZAVI. 2021. S. 93-117.

8. Skripnik N. I. Deyaki aspekti gotovnosti pedagogichnih pratsivnikov do gumanizatsiyi osvitnogo protsesu. Problemi pidgotovki suchasnoho vchitelya: zbirnik naukovih prats UDPU. Uman. 2012. Vip. 6. Ch.2. S. 306.

9. Turska O.V. Vihovannya emotsiynoyi kulturi pidlitkiv zasobami predmetiv movno-literaturnogo tsiklu: Avtoref. dis. ...kand ped. nauk: 13.00.07. Zaporizhzhya, 2000. 21 s.

Abstract. *The article considers the relevance of the problem of the formation of the emotional culture of the individual, analyzed and interpreted theoretical studies of the problem of the development and state of the emotional sphere of children in the conditions of modern trends in society. The need for analysis and interpretation of the results of the diagnosis of the state of readiness of pedagogical workers for the formation of the emotional culture of pupils of educational institutions is justified. The analyzed actual diagnostic data of the experiment convincingly prove that the problem of the readiness of pedagogical workers to form an emotional culture in pupils requires clarification of the content, methods of work and purposeful training of the teachers themselves.*

Keywords: *teachers, emotional culture, empathy, emotional state, response methods, diagnosis.*